

Uusliberaali valtiokäsitys

EEVA LENNON

Uusliberaalien valtiokäsitys on toistaiseksi jäänyt vähemmälle huomiolle kuin heidän talousteoriansa ja vankka uskonsa markkinoihin. Se on kuitenkin vaikuttanut kahdenkymmenen viime vuoden aikana voimakkaasti länsimaihin. Britannian nykyisen pääministerin David Cameronin usko ”pieneen valtion” juontaa myös sieltä.

Uusliberaalien valtiokäsitystä selvittelee ansiokkaasti Lontoon yliopiston Kings Collegen poliittisen filosofian professori Raymond Plant teoksessaan *”The Neoliberal State”*. Oxford University Pressin kustantamassa teoksessaan Plant on tehnyt suurtyön kaivamalla sen esiin. Hän on jäljittänyt uusliberaalien valtiokäsityksen eritoten englantilaiseen filosofiaan Michael Oakeshottiin, joka ei itse ole uusliberaali. Oakeshottin teoksilla *”Lectures in the History of Political Thought”* ja *”On Human Conduct”* on ollut voimakas vaikutus erityisesti uusliberaalien pääguruun Friedrich Hayekiin.

Oakeshott jakaa valtiot nomokraattisiin ja telokraattisiin malleihin. Nomokratiasa poliittiset instituutiot tarjoavat laillisten sääntöjen puitteet, jotka helpottavat yksityisten tavoitteiden toteuttamista ja markkinoiden toimintaa. Insti-

tuutioiden tehtävänä ei ole toteuttaa muita yhteisiä tavoitteita. Jos kaksi yksityistä tavoitetta joutuu ristiriitaan, siitä selvittää noudattamalla sitä varten laadittuja sääntöjä ja lakeja.

Laillisuuden takaaminen on nomokratiassa valtion tärkein tavoite. Laillisuus on nomokratian ydin ja ehdoton prioriteetti, josta ei voida luopua edes yhteisen hyvän nimessä. Lain on oltava neutraali ja puolueeton, ja tasa-arvo lain edessä on taatava kaikille. Vapaus merkitsee nomokratiassa negatiivista vapautta, eli se vapauttaa ihmiset mahdollisimman paljon muiden sanelemasta pakosta. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoite on ristiriidassa laillisuusperiaatteen kanssa, koska tuota tavoitetta ei voi muovata yleiseksi ja puolueettomiksi säännöiksi. Kansalaisen oikeudet merkitsevät pikemmin oikeutta toimia valtiossa mahdollisimman vapaasti ja muiden sitä estämättä kuin oikeutta esimerkiksi osuuteen yhteisistä varoista.

Telokratiassa valtiolle asetetaan muita tavoitteita, kuten Geneven kalvinistien kirkkovaltiossa tai natsismissa Saksassa, kommunismissa Itä-Euroopassa tai hyvinvointivaltiossa demokraattisissa länsimaissa. Se ei tietenkään merkitse si-

tä, että telokratiassa ei olisi lakia, mutta laillisuusperiaatteella ei ole itseisarvoa, sen arvo mitataan suhteessa valtion tavoitteeseen.

Uusliberaalien valtio on siis jonkinmoinen minimivaltio, ja se on se filosofisen perusta, jolta ovat lähteneet monet viime vuosikymmenien kehityssuunnat lännessä, erityisesti talouselämän ja finanssimaailman regulatio ja hyvinvointivaltion supistaminen. Uusliberaalien ja sosiaalidemokraattien suurin ero on suhtautumisessa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden pyrkimykseen. Neoliberaalit ajattelijat ovat voimallisesti sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimusta vastaan. He kokevat koko idean harhana, pelkkänä illuusiona.

Siihen pyrkivä hyvinvointivaltio on Friedrich Hayekin mielestä ristiriidassa nomokratian periaatteiden kanssa. Jos yhteiskunta ja laki edellyttävät, että joillekin yksilöille on annettava tietty määrä varoja, laki ei ole sama kaikille. Eikä ole mitään takeita siitä, että kukin saa ansaitsemansa osuuden.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoite on myös ristiriidassa nomokraattisen valtion vapauskäsityksen kanssa, jossa jokaisella on yhtäläinen suoja muiden pakkovaltaa vastaan.

Koska ihmiset eroavat toisistaan suuresti voimassa, älykkyydessä, tiedossa ja kestävyudessa sekä fyysiseltä että sosiaaliselta ympäristöltään, valtion tulisi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi käsitellä ihmisiä eri tavoin. Se taas ei tuo tasa-arvoa lain edessä.

Jos kaikille pyritään antamaan sosiaalisesti oikeudenmukainen osuus terveydestä, koulutuksesta ja muista sosiaalisista eduista, niin silloin annetaan suuri mielivaltainen valta niille, jotka hallinnoivat hyvinvointijärjestelmää. Ei ole mahdollista kirjoittaa sääntöjä, jotka tuottaisivat selvän annin tietyille ihmisjoukkoille.

Neoliberaalille ajattelulle on myös keskeistä käsitys, että epäoikeudenmukaisuus syntyy vain ihmisten tahallista toiminnasta. Sään tuhot eivät siis ole epäoikeudenmukaisia, koska niitä eivät ole ihmiset tahallaan aiheuttaneet. Sama koskee esimerkiksi geneettisiä vammoja. Köyhyyttä ja puutetta voidaan pitää epäoikeudenmukaisena, ja ne saavat nomokratiassa lain suojan vain, jos ne ovat syntyneet toisten ihmisten tahallisten tekojen seurauksena.

Markkinoiden vaikutukset voivat olla epätasaisia ja eriarvoisuutta lisääviä. Mutta uusliberaaleille ne eivät ole epäoikeudenmukaisia, koska niitä ei ole aiheutettu tahallisesti. Yhteiskunnalla ei siis neoliberalien ajattelun mukaan ole kollektiivista vastuuta korjata niitä. Jos markkinat aiheuttavat jollekulle köyhyyttä, sen korjaaminen jääköön hyväntekeväisyyden huoleksi, yhteiskunnalla ei ole kollektiivista vastuuta siitä.

Perinteisen sosiaalidemokratian mukaan markkinoiden vaikutukset on nähtävä epäoikeu-

denmukaisina, koska ihmisten lähtökohdat ovat niin erilaisia. Mutta uusliberaali muistuttaa, että markkinat eivät pakota ketään. Samanlaista järkeilyä uusliberaalit soveltavat kysymykseen mahdollisuuksien tasa-arvosta. Mahdollisuuksien tasa-arvon puute on neoliberalille epäoikeudenmukainen vain, jos se syntyy jonkun tahallista yrityksestä estää jotakuta saamasta jotain tai jos se johtuu siitä, että joku on pakottanut toista. Hallituksen tehtävänä on poistaa vain tahallisesti pystytyt esteet ihmisten tieltä.

Hayek ja muut uusliberaalit näkevät sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoitteen johtavan voimalliseen byrokraatian sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteuttamisen välineenä. Eikä tuo byrokraatia ole hyvälaatuista, se lisää paljon mieltävaltaista valtaa ja antaa mahdollisuuden byrokraattien oman edun tavoitteluun ja omien asioiden ajamiseen. Kun mitään selvää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden määritelmää ei ole, eri eturyhmien vaatimuksia on moraalisesti vaikea kammitsoida.

Teoksessaan ”*The Constitution of Liberty*” Hayek kaikesta huolimatta hyväksyy idean jonkinlaisesta hallituksen asettamasta sosiaalisesta turvaverkosta, perusturvasta tai minimitulosta, joka voi lisääntyäkin yhteiskunnan vaurastuessa. Hän eroaa silti myös oman käsityksensä mukaan tyystin sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen pyrkivistä sosiaalidemokraateista, joiden tavoitteet ilmaisi selkeimmin revisionistisen sosiaalidemokratian 20. vuosisadan brittiguru Anthony Crosland.

Croslandin mukaan sosiaalidemokratian tehtävä oli paran-

taa huonompiosaisten kansalaisten asemaa käyttämällä hyväksi taloudellisen kasvun tuottamia verotuloja. Mutta jotta parempiosaisten saataisi rauhanomaisesti mukaan tähän hankkeeseen, heidän entinen asemansa ja reaalitulonsa oli taattava. Tuloksena olisi kuitenkin tasa-arvoisempi yhteiskunta, koska kasvun avulla huonosaisten asema paranisi suhteessa rikkaisiin.

Perinteinen revisionistinen sosiaalidemokratia pyrki siis parantamaan vähäosaisten suhteellista asemaa ja säilyttämään parempiosaisten absoluuttisen aseman. Hayek sen sijaan pyrki parantamaan huonoosaisten absoluuttista asemaa. Mutta tulojen ja omaisuuden on yhteiskunnan huipulla annettava rauhassa lisääntyä, koska taloudellinen dynamismi sitä uusliberaalien mielestä vaatii. Dynaamisemman talouden tuotokset noruvat sitten hiljalleen myös vähempiosaisten, uusliberaalit uskovat.

Niin paljon on uusliberalismi vaikuttanut myös Britannian Työväenpuolueen 1990-luvulla luomaan kolmanteen tiehen eli blairismiin, että Työväenpuolueen hallitukseen ei 11 vuotta jatkuneella valtakaudellaan noudattanut Croslandin viitoittamia sosiaalidemokratian perinteitä. Köyhyys pidettiin kurissa, mutta rikkaat saivat rauhassa rikastua. Tasa-arvoa tyydyttiin edistämään pikemmin julkisten palvelujen parantamisen kautta.

Työväenpuolueen uusi johto lähestyy ehkä uudelleen Croslandin oppeja. Teoksensa lopussa Plant omistautuu uusliberaalin ajattelun kritiikille. Hän ei ymmärrä, miksi Hayekin hyväksymän perusturvan

määrittely ei tuottaisi samantaisia ongelmia kuin hyvinvointivaltion. Hän arvostelee uusliberaaleja myös heidän vapauskäsityksestään: kyvyttömyydestä nähdä vapauden ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden yhteys. Sillä usein ihmiseltä puuttuu vapaus tehdä jotakin juuri siksi, että hän on köyhä ja sosiaalisesti syrjitty.

Plant tyrää myös uusliberaalien käsityksen siitä, että yhteiskunnalla ei ole vastuuta markkinoiden vaikutuksista, koska ne eivät ole tahallisesti aiheutettuja. Voi hyvin olla, että markkinoiden vaikutukset eivät ole tarkoitettuja, mutta ne ovat

edeltäkäs nähtävissä ja ennustettavissa, hän toteaa. Ja jos ne ovat ennakoitavissa, käy järkeen väittää, että olemme moraalisesti vastuussa ainakin siitä osasta markkinoita.

Tapossa kuolemantuottamus ei ole tahallista niin kuin murhassa, mutta jos kuolemantuottamus on ennakoitavissa, siitä rangaistaan silti, professori muistuttaa. Tosiasiassa markkinat eivät jaa hyötyään ja taakkojaan mielivaltaisesti. Lienee ennakoitavissa, että niin kuin sää myös markkinat aiheuttavat onnettomuuksia eniten niille, jotka ovat kyvyttöimpiä kantamaan taakkaa. Markkinat eivät

ole luonnonvoima, vaan ihmisten luomus, jota hallitus voi toimillaan muuttaa, hän muistuttaa.

Muutenkin Plant arvostelee moraalisen kummajaisena koko ideaa siitä, että valtion velvollisuus on puuttua kollektiivisesti asioihin vain, jos onnettomuus on aiheutettu tahallisesti. Kuten asian ilmaisi Nobel-ekonomisti Amartya Sen teoksessaan ”*Development as Freedom*”: ”Olisiko meillä velvollisuus pelastaa vain henkilö, joka on työnnetty jokeen, mutta ei henkilöä, joka on pudonnut sinne?”

Valtaa etsimässä

JUHO SAARI

Suomen Akatemian rahoittaman valtatutkimusohjelman tulokset ovat alkaneet valmistua. Tutkimusohjelma olikin epäilemättä tervetullut, onhan Tandemista, Detasta ja Suomalaisesta kapitalismista jo kolmekymmentä vuotta. Väli vuosina aiheutta on tutkittu huomattavan vähän, mikä omalla tavallaan kertoo sekä suomalaisen yhteiskunnan että tutkimuksen uudelleen suuntautumisesta. Nyt esiteltävä dosentti, historiantutkija Petteri Pietikäisen toimittama *Valta Suomessa* kerää yhteen tämän tutkimusohjelman keskeisiä tuloksia.

Erityisesti Tandemin tulkinna suomalaisesta yhteiskunnasta aiheutti melkoista kuohuntaa 1970-luvun jälkipuolen Suomessa. Tällä kertaa ei ole odotettavissa samankaltaista vastaanottoa. Teos on teoreettisesti moniäänisempi, metodologisesti useita eri menetelmiä soveltava ja empiirisesti useampaan suuntaan kurottava. Samalla se on monella tavalla lukijalleen haasteellisempi. Tätä kirjaa ei yhdellä istumalla saa sulatettua. Sen esitelyä vaikeuttaa yksittäisten lukujen kirjoittajien suuri määrä. Niinpä seuraavassa usean kirjoittajan lukiuihin viitataan vain ensimmäisen kirjoittajan mukaan.

Petteri Pietikäinen (toim.)
Valta Suomessa
Gaudeamus, 2010

Suomalaisen yhteiskunnan valtasuhteiden analysoinnin kannalta kirjan havainnollisinta ainesta ovat pitkän aikavälin tarkastelut. Mika Kallioisen ym. systemaattinen analyysi kilpailun tunkeutumisesta suomalaiseen elinkeinoelämään on valaiseva kuvaus suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta ja sellaisena kirjan helmi. Se osoittaa, että kilpailun ja markkinoiden autuutta korostavasta reto-